

egyetemi fórumunkon szerepeltetni. Ezt sikerült is véghez vinni olyan kiváló szakértőkkel, mint Thomas Goltz és Bryan Williams.

A fenti konferenciák mellett természetesen a saját osztályaimban, előadásaimban is volt alkalom bemutatni a „magyar kérdést.” Ezt főleg a közép-kelet-európai térségről és a Szovjet birodalomról tartott történelmi és politológiai előadásaimban tudtam megvalósítani. De volt kisebbségi szemináriumunk és ENSZ-programunk is.

Gyűlések megszervezésével, levelek megfogalmazásával, médiakapcsolatok ápolásával, tüntetések szervezésével is lobbiztunk a rendszerváltás mellett, majd a Szovjet birodalom összeomlása után. Amire elértük a nagy változás korszakát, úgy láttuk, hogy a CHRR/HHRF-erőfeszítésnek nem maradt ereje az utánpótlás biztosítására. A Hungarian American Coalition (HAC, vagyis Magyar Amerikai Koalíció) közreműködésével az MBK 1989-től 2000-ig sorozatban szervezte a „munka műhelyeket”, amelyeknek a célja az volt, hogy a következő generáció számára tovább adjuk azokat a praktikus tudnivalókat, amivel személyesen és csoportosan lehet nyomást gyakorolni a döntéshozókra.

Ezeket a „munkaműhelyeket” próbáltuk mindig úgy létrehozni, hogy közel legyenek magyar–amerikai településekhez, de ugyanakkor, ha lehet, közel a döntéshozók irodáihoz. Ebbe a munkába megpróbáltunk bevonni minél több magyar szervezetet és közösséget. A mozgósítást először magában az amerikai magyar közösségekben végeztük (Cserkész Szövetség, „régis Amerikás” William Penn Szervezet, stb). Első munkaműhelyünket 1989-ben Wellsburgben (Nyugat-Virginia) rendeztük meg, Pittsburghtól nem messze. Ezt követte második munkaműhelyünk 1990-ben a Katolikus Egyetemen Washington D. C.-ben. Aztán következett Bannockburnban (Illinois, Chicago külvárosa) az 1991-es munkaműhelyünk, majd 1992-ben a John Carroll Egyetemen (Cleveland városában). 1993-ban nem rendeztünk munkaműhelyt, mert akkor egy évre elmentem tanítani a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, Debrecenbe. Visszatértem után a következő 1994-es munkaműhelyt Hartford, Connecticutban rendeztük meg. Ezt követően 1995-ben ismét Nyugat-Virginia következett, de az állam keleti részében a Shepherds Egyetemen Shepherdstownban, rövid ugrásra a fővárostól. 1996-ban a Nyugati parton tartottuk meg a munkaműhelyünket a Kaliforniai Egyetem berkeley-i kampuszán. 1997-ben visszakerültünk Közép-Nyugatra, Michigan államba az Eastern Michigan egyetemre, Ypsilantiba. Két év szünetelés után 2000-ben ismét Washington D. C.-ben végeztük a műhelymunkát, a mostani SAIS egyetemi központjában.

A fenti felsorolásból láthatjuk, hogy egy külföldre szakadt magyarnak, aki megtartotta magyarságát, nincs vége a feladatoknak és a munkájának. És ekkor még marad talán a legfontosabb feladata, saját gyermekeinek a magyarságban való nevelése és a közösségi magyar munka, írásban, szervezésben és lelkesítésben!

DOHÁNYMENTES NEMZEDÉKEK NEVELÉSE – NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁSSAL

Egy sikeres kutatásról dióhéjban

■ Amint arról korábban már beszámoltunk,¹ a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem irányításával, több romániai, amerikai és magyarországi intézmény, az őket képviselő szakemberek együttműködésében eredményes kutatásra került sor 2012–2018 között. A *Dohányzástudatási képességfejlesztés Romániában* elnevezésű projektet az Egyesült Államokban működő Nemzeti Egészségvédelmi Intézet támogatta a Fogarty Alapítvány által. A részletes kutatási pályázatot az amerikai partner adta be, majd alapos elbírálás alapján azon kevesek közé tartoztunk, akiknek a pályázatát elfogadták. Az Amerikai Egyesült Államok „a kutatás bölcsőjének” tekinthető, amit nem csupán a színvonalas kutatási intézmények létrehozása és működtetése, a szakemberek megbecsülése és az

agyszívás biztosít, hanem a nagyon alapos igények és elvárások, a tervek komoly versenyztetése és betartásuk folyamatos követése, ellenőrzése is.

A támogatás több mint egymillió dollárt tett ki, az összegnek hozzávetőlegesen a fele került a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem elkülönített könyvelésébe, az előzetes szerződések alapján nyolcszázalékos lebonyolítási költséggel. A Közegészségügyi Tanszék vezetőjének (e cikk írója) közvetlen partnere volt a kutatás lebonyolításában Kristie L. Foley professzorasszony, előbb az észak-karolinai Davidson College, majd a Wake Forest University képviselőjében. Az eredményes lebonyolításért köszönet az amerikai, magyarországi és romániai kutatóknak, kiemelten az egyes kutatások vezetőinek.

Összesen hét témakörben folyt a tevékenység, amely kiterjedt az általános iskolások és középiskolások, szociális intézményekben élő fiatalok, várandós anyák, orvostanhallgatók dohányzási szokásainak a követésére, különböző megelőzési és leszokási tevékenységek megszervezésére, az alkalmazott módszerek hatékonyságának a vizsgálatára, gazdasági hatástanulmány végzésére, sőt a cigarettafüst okozta levegőtisztázás monitorizálására is.²

Kutatásaink elsődleges célja az volt, hogy a dohányzással kapcsolatos információkat nyújtsunk, javaslatokat fogalmazzunk meg a dohányzás és az alternatív dohánytermékek használatának a csökkentése érdekében, támogassuk a dohányfüstmentességet és ennek érdekében a dohányzást tiltó szabályozásokat, továbbá hozzájáruljunk az egészségnevelési tevékenységek kiterjesztéséhez. A kutatás befejeződése alkalmából sajtótájékoztatóra és egy összegző tudományos tanácskozással került sor, amelynek keretében a szerkesztők és a szerzők bemutatták a kiadványt, amely ismerteti a kutatást, az egyes alkutatások eredményeit és következtetéseit, a projekt során sorra kerülő tanácskozással kronológiáját, a széles körű sajtóvisszhangot.³

A *Dohányzáskutatási képességfejlesztés Romániában* című projekt széles körű személyes és intézményes együttműködésre, magas szintű kutatásra és ismeretszerzésre, közlési és kongresszusi részvételi lehetőségekre, különböző intervenciós módszerek alkalmazására, némileg még a dohányzáspolitikai befolyásolására is alkalmat nyújtott. Mindezekből az következett, hogy a kutatásban, a hét kutatási témában az évek során összesen részt vevő több tucat kutató számára olyan publikációs lehetőséget biztosított, impact faktoros jeles folyóiratokban is, ami nemcsak szakmai fejlődését szolgálta, hanem – egyetemi oktatók esetén – az előlépésüket, oktatói pályafutásukat is elősegítette. Különböző dohányzáskutatási témákból hárman sikeresen megvédték doktori disszertációjukat, közülük ketten ezáltal egyetemi adjunktusi állást és állandó alkalmazást nyertek el az orvosegyetemen.⁴ További öt személy doktori témájául az egész kutatás egy-egy szelete szolgált, vagy erre építették a doktorátusukat. Itt példaként megemlíthető a módszertanilag hasonló és összehasonlításra alkalmas felmérés végzése a kisinyovi kilencedik osztályosok körében.⁵

Iskolai egészségnevelés, korszerű oktatási lehetőségek

■ A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos- és gyógyszerészképzés, a Közegészségügyi Tanszék történetében⁶ igen jelentősnek mondható kutatás több korosztállyal is foglalkozott, és kiterjedt az ismeretszerzés, az oktatás, az egészségnevelés területeire. Külön projekt követte a serdülőkre kiterjedő közösségi megelőzés gyakorlatát,⁷ valamint egy amerikai számítógépes dohányzásprevenciós program marosvásárhelyi alkalmazását kilencedik osztályosok körében.⁸ Mivel a dohányzásra való rászakás már fiatal korban kialakul, majd a későbbiekben a dohányos fiatalok többsége le szeretne szokni, indokoltnak bizonyul a dohányzás megelőzését szolgáló iskolai programok, számos esetben különböző típusú oktatási eljárások alkalmazása. Közöttük jelentős helyet foglalnak el a mai kor kihívásainak megfelelő számítógépes módszerek. Egyik kutatási témánk keretében az amerikai szakemberek által kifejlesztett online dohányzásmegelőzési programot (ASPIRE) a helyi körülmények szerint adaptáltuk (ASPIRA), román és magyar nyelvre lefordítottuk, majd serdülők körében alkalmaztuk. Eredményeink kimutatták, hogy az ASPIRA számítógépes program jelentősen javítja a dohányzásra való rá nem szokást, így hasznos eszköz lehet az elsődleges megelőzésben.⁹ Ennek érdekében kívánatos az ASPIRA online prevenciós program ismertetése és esetleges kiterjesztése.

Ma már korszerű oktatási lehetőségek állnak rendelkezésre, ezek egyre kiterjedtebb használata tapasztalható az iskolai egészségnevelés területén is. A gyermekek, a serdülők és a felnőttek dohányzásprevenziós, valamint leszokást elősegítő módszerei igen változatosak és széles körűek. Egyes intervenciós módszerek a megszokott iskolai oktatásra alapoznak, mások az elsődleges vagy a másodlagos megelőzést hangsúlyozzák, vagy éppenséggel a szülőket, az egész családot foglalkoztatják. Sikeresen alkalmazhatók közösségi programok, szociális módszerek, médiakampány, törvénykezési intervenciók vagy a már említett online, számítógépes dohányzásmegelőzés. Az ismertetett módszerek egyes típusairól még nincs elegendő ismeret és tapasztalat, miközben alkalmazhatóságuk kiemelt figyelmet érdemel.¹⁰

Ahol választható tantárgy a tabakológia

■ Rendkívül fontossággal bír a fiatalok, az egészségügyi pályát választók körében végzett ismeretterjesztés és megelőzés. Ezért a romániai-magyarországi-amerikai együttműködésekben alapuló kutatás pozitív hozadéka a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem hallgatói körében végzett felmérés és dohányzási szokásaik követésén túl a Dohányfüstmentes Orvosi Egyetem projekt megvalósítása. Továbbá annak a szükségletnek a felismerése és gyakorlatba ültetése, hogy a hallgatók egy külön választható tantárgy keretében részletesebben elsajátíthassák a dohányzással kapcsolatos ismereteket.¹¹

Figyelembe véve, hogy a romániai orvosok a lakossági átlagnál nagyobb gyakorisággal dohányoznak, kiemelt fontosságú az orvostanhallgatók dohányzásának az elemzése és számukra (is) megelőzési tevékenységek alkalmazása. A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem orvosi, fogorvosi, gyógyszerészeti és nővérképzői karán három alkalommal, évente több mint háromezer hallgató körében sor került a dohányzási szokásokat érintő felmérés elvégzésére, és megerősítést nyertek fokozott dohányzási szokásaik.¹² Kiderült az is, hogy a dohányzó orvostanhallgatók alulértékelik az orvosnak a dohányzásról való leszoktatási tanácsadásban betöltött helyét. Ezért maga az elvégzett kutatás támasztotta alá annak a fontosságát, hogy a tantervbe bekerüljön a tabakológiai oktatás, amely során bővülnek a leendő orvosok szakmai ismeretei.

Dr. Kikeli Pál István nyugalmazott egyetemi tanár, a *Dohányfüstmentes Orvosi Egyetem* projekt koordinátorára kezdeményezte és járta el, hogy megvalósuljon a tabakológiai kurzus felvétele az opcionális tantárgyak sorába az orvosegyetemen. Az elvégzett felmérés adatai alátámasztották ennek az igényét, mivel a megkérdezett hallgatók abszolút többsége támogatta annak a szükségességét, hogy tanulmányaik során több szaktudást kapjanak a dohányzással kapcsolatos szakterületen. Ehhez viszont meg kell teremteni a tantárgyi lehetőséget az egyes képzések curriculumában, és korszerű és hasznos ismeretanyagot kell közvetíteni a hallgatók felé. Érdekes példa ez arra nézve, hogy a kutatás és az oktatás olyan módon fonódik össze, hogy a kutatási eredmények szembesítik a kutatót azzal, hogy a témában nagyobb hangsúlyt kell fektetni az ismeretközvetítésre a kutatásban részt vevő kiemelt célcsoport esetén.¹³

A konferenciatertemtől az országgyűlési teremig

■ Akárcsak a hivatalosan 2012–2017 között zajló, majd – újabb finanszírozás nélkül – egy évvel meghosszabbított kutatás magyarországi előzményeként lefolytatott tevékenységek esetén nagy hangsúly fektetődött a dohányzásról való leszokásra,¹⁴ valamint a dohányzással kapcsolatos ismeretek és attitűdök egyenlőtlenségeinek a felszámolására,¹⁵ továbbá a kutatás kezdetétől fogva a közvélemény befolyásolására is. Ez alapján a kutatás vezető szakemberei több alkalommal megfogalmazták állásfoglalásukat, melyben szorgalmazták a romániai törvénymódosítás elfogadását (15/2016-os törvény). Szerencsés egybeesésnek tekinthető, hogy a törvény parlamenti elfogadása éppen a kutatás lebonyolításának az idején történt, így egyes kutatási témáknál sikerült a törvény életbe lépését követően végzett méréseket összehasonlítani a megelőzőekkel, ami a törvény intervenciós jellegét támaszthatta alá, és annak mértékét követhette. Az európai normákhoz felzárkózó törvénytervezetet nemcsak támogattuk, hanem együttal módosító javasla-

tot nyújtottunk be, miszerint a megnevesített zárt nyilvános helyek sorában a gyermekvédelmi intézetek is szerepeljenek, ahol teljes mértékben tiltott legyen a cigarettázás.

Nyilvánvalóan a kutatás közérdeklődésre számot tartó témájának, valamint az amerikai partner lobbitevékenységének köszönhető, hogy egészen kivételes módon tevékenységeinket nemcsak hazai és külföldi konferenciatermekben, hanem Románia parlamentjében is bemutathattuk. 2016. november 22-én a bukaresti országház költségvetési és pénzügyi bizottságának a tanácstermében három kiemelt kutatási téma ismertetésére, valamint a dohányzás gazdaságpolitikai vonatkozásait elemző tanulmánykötet bemutatására került sor egy kétórás tanácskozás során politikusok, szakemberek, civil szervezeti képviselők és a sajtó jelenlétében.¹⁶ A tanácskozás és a jelentés egybeeső címe: *A dohánytermékek előállításának és adózásának a gazdasági vonatkozásai Romániában*. A parlamentben ismertetett jelentésben a tanulmányt elkészítő marosvásárhelyi, csíkszeredai, bukaresti és amerikai szakemberek az uniós gyakorlattal összhangban a cigarettára kivetett jövedéki adó emelését javasolták, ami csökkentené a dohányzást és az egészségi kilátásokat.¹⁷ A végére kívánczik egy statisztika: összesen három amerikai, három román és öt erdélyi magyar (MOGYE, Sapientia) kutató együttműködésével valósult meg, szerveződött meg a bukaresti országházi program.

Emberi jogok és egy dohánymentes világ

■ A Marosvásárhelyen lebonyolított, koordonált dohányzáskutatásnak köszönhetően két és fél évvel később jelen lehettünk a Bukarestben ezúttal a Cotroceni-palotában sorra került az *Emberi jogok és egy dohánymentes világ* elnevezésű nemzetközi fórumon neves meghívottak, politikusok, szakemberek és civil szervezeti vezetők jelenlétében. A fórumon beszédében a házigazda Klaus Johannis államelnök a megelőzés és az egészségnevelés fontosságát emelte ki, amire nagyobb hangsúlyt kellene fektetnie a kormánynak. Vytenis Andriukaitis egészségügyi és élelmiszerbiztonsági uniós biztos annak a véleményének adott hangot, hogy a dohánytermékeket nem kellene árusítani az élelmiszerekkel együtt, hiszen nem tartoznak közéjük. Egyúttal kitért néhány stratégiai kérdésre: a dohányzás csökkentése a fiatalok körében, a törvénykezés kiterjesztése az alternatív dohánytermékekre, a dohánytermesztés csökkentésének a támogatása, a jövedéki adók emelése, a dohányipar megszorítása, a nemdohányzók jogainak az előtérbe helyezése, megfelelő reklám, törvénykezés és annak betartása.¹⁸

A dohányzás a témája az egyetlen népegészségügyi témájú átfogó nemzetközi egyezménynek, amelyet mintegy 180 ország közösen fogadott el a dohányzás csökkentése érdekében.¹⁹ A dohányzás és a nemdohányzás megítélése terén az élethez és az egészséghez való állampolgári jog elsődleges, hiszen a választás joga egyúttal a többiek jogának a tiszteletben tartását jelenti. Márpedig mindannyiunknak, de kiemelten a gyermekeknek, a hátrányos helyzetűeknek védelmet kell élvezniük a tiszta, füstmentes levegő biztosítása érdekében. Ennek megvalósítását szolgálja a dohányzás csökkentését szolgáló nemzetközi egyezmény betartása, vagy az egy éve Fokvárosban (Dél-Afrika) elfogadott nyilatkozat az emberi jogok betartásáról a dohánymentes világ megteremtése érdekében.

A statisztikák szerint az Európai Unióban mintegy másfél millió személy esetében elkerülhető lenne a korai halálozás, amit a dohányzás idéz elő. Nyilvánvaló, hogy az áttérés „egy dohánymentes világra”, egy dohánymentes új nemzedékre egyelőre elméleti kérdés, de már olyan törvények, jogi keretek léteznek, amelyeknek a betartása ebbe az irányba vezet. Miközben kihívást jelent a törvények kiterjesztése az újabb és újabb dohánytermékekre, amelyek piacra dobása a dohányipar részéről tapasztalható túlélelési próbálkozásoknak tekinthető. Az elektromos cigaretták és a dohányt felmelegítő termékek térhódítása következtében a fiatalok dohányzása enyhe növekvő tendenciát mutat, miközben abszolút többségük már 18 éves kora előtt kipróbálja ezen termékeket. A fentiek alapján a dohányzásmegelőzés terén a kormányok felelőssége megmarad, sőt felértékelődik.

A világfórumon pozitív példaként emlegették Magyarországot, ami különösen jólelt azok után, hogy mind romániai, mind nemzetközi kontextusban inkább negatívumokkal illetik az anyaországot. Méltányolták a román–magyar közös erőfeszítéseket a

dohányzás visszaszorítása érdekében. Magyarországon több százalékkal csökkent a napi dohányosok aránya, miközben hatodára esett a dohánytermékeket kínáló üzletek száma. Bár a statisztikák már a dohányzás okozta megbetegedések és halálozások számának a csökkenését mutatják, a tartós és folyamatos eredmények érdekében még sok a teendő a rendelkezések betartásától a gyermekekre, fiatalokra kiterjedő megelőző tevékenységekig. Uniós és amerikai példák, adatok is bemutatásra kerültek: az Egyesült Államokban a leszokottak száma már megelőzi a még dohányzókat, ám ez évi háromszáz milliárd dollárjába kerül az államkasszának (kezelés, megelőzés, a kiesések fedezése).

Ami Romániát illeti, az igen megtisztelő hetedik helyen áll Európában, ami a dohányzás visszaszorítása érdekében hozott intézkedéseket illeti. A térségben azon kevés államok közé tartozik, ahol a cigarettázás tiltott a zárt közterületeken. Ugyanakkor nagymértékű a cigaretta csempészése, a becslések szerint minden hatodik elszívott cigaretta illegális úton jut el a fogyasztóhoz. A legnagyobb kihívást a meglévő törvénykezés betartása és a megelőzés, az egészségnevelés hatékonyságának a növelése jelenti a polgárok egészsége védelmében, a tiszta levegőhöz való emberi jog biztosítása érdekében.

Romániában jelképes a *2035 – Az első dohánymentes nemzedék* nevet viselő szerveződés és mozgalom, amely átfogó együttműködésen alapul, több mint háromszáz hazai civil szervezet, intézményi képviselő támogatásával. A kezdeményezéshez és céljaihoz, állásfoglalásaihoz a kezdetektől fogva csatlakozott a marosvásárhelyi orvosegyetem néhány oktatója, az itteni dohányzáskutatásban szereplő néhány szakember.

Ábrám Zoltán

■ JEGYZETEK

1. Ábrám Zoltán: *Dohányzáskutatási képességfejlesztés Romániában*. Korunk 2016. 11. 44–51.
2. Uő: *Egy ötvenes dohányzáskutatás áttekintés*. Orvostudományi Értesítő 2017. 1. 19–25.
3. Ábrám Zoltán – Nădășan Valentin (szerk.): *Dezvoltarea capacității de cercetare în domeniul fumatului în România*. University Press, Țirgu Mureș, 2018.
4. Ferencz József Loránd: *Urmărirea fumatului la copiii instituționalizați și la angajații din cadrul sistemului de ocrotire al copilului*. University Press, Țirgu Mureș, 2018. Boariu (Ru?a) Florina: *Studiul tabagismului și a factorilor care influențează abandonul fumatului la gravide și femeii tinere în arealul mureșean*. University Press, Țirgu Mureș, 2018.
5. Zaporojan (Topada) Aculina: *Studierea fumatului în rândul elevilor de clasa a IX-a din municipiul Chișinău*. Folyamatban levő doktori kutatási téma.
6. Szabó Béla – Szilágyi Tibor és mtsa.: *A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos- és gyógyszerészképzés 70 éve*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2015.
7. Albert-Lőrincz Enikő – Albert-Lőrincz Márton – Bernáth Krisztina – Gáspárik Ildikó Andrea – Szabó Béla: *A dohányzás közösségi megelőzésének szükségessége és lehetőségei Erdélyben*. Szociálpedagógia 2016. 1. 64–73.
8. Ábrám Zoltán – Bálint József – Csibi Mónika – Nădășan Valentin: *Számítógépes dohányzásprevenációs program marosvásárhelyi alkalmazása*. Egészségtudomány 2017. 2. 65–75.
9. Nădășan Valentin et alii: *A Web-based, Multimedia Smoking Prevention Program for Adolescents in Romania. A Cluster Randomized Trial*. Nicotine Tob Res, 2017.8. 908–915.
10. Kikeli Pál István: *Proiectul „Universitatea medicală Țirgu Mureș liberă de fumă”*. Principii, strategii, rezultatele implementării 2012-2017. In: *Dezvoltarea capacității de cercetare în domeniul fumatului în România*. University Press, Țirgu Mureș, 2018. 106–144.
11. Nemes-Nagy Enikő et alii: *Smoking habits of pharmacy students attending the University of Medicine and Pharmacy in Țirgu-Mureș*. Revista Romana de Pneumologie 2016. 2. 90–97.
12. Preg Zoltán et alii: *Tobacco use, exposure to secondhand smoke and smoking cessation counselling among medical students from the University of Medicine and Pharmacy from Țirgu-Mureș – baseline data of the first Smoke-Free Medical University Project*. Pneumologia 2017. 3. 133–139; Kovács Gábor (szerk.): *Dohányzás és leszokás*, Medicina Kiadó, Bp., 2010.
13. Paulik Edit – Rogers Todd – Easterling Doug – Nagymajtényi László: *A dohányzással kapcsolatos ismeretek és attitűdök egyenlőtlenségei Magyarországon*. Egészségtudomány 2012. 3. 8–24.
14. *Aproape 5 milioane de adulți din România fumează*. Creșterea accizelor la tutun la 65% ar reduce fumatul – raport, Agerpres, 2016. november 22.
15. Szabó Árpád et alii: *The Economics of Tobacco and Tobacco Taxation in Romania*. University of Medicine and Pharmacy of Țirgu Mureș, 2016.
16. *Global Forum on Human Rights and a Tobacco-free World*. A rendezvény mappája. Buk., Cotroceni-palota, 2019. március 26.
17. WHO Framework Convention on Tobacco Control, World Health Organization, Geneva, 2003.
18. WHO Framework Convention on Tobacco Control, World Health Organization, Geneva, 2003.
19. Cape Town Declaration on Human Rights and a Tobacco-free World. weboldal: <https://ash.org/declaration/>, időpont: 2019. március 29.